

2. Гурочкін В.П., Качан І.Т. Дружба. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. URL: <https://esu.com.ua/article-21900> (дата звернення: 09.11.2023).

3. Полное географическое описание нашего отечества. т. 7 : Малороссия : со 100 политипажами, 40 диаграммами, картограммами и схематическими профилями, 1 большой справочной и 10 малыми картами (1903).

МАСШТАБИ ЕПІДЕМІЇ «ІСПАНСЬКОГО» ГРИПУ ДРУГОЇ ХВИЛІ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ

Дмитро Сосновський

Науковий керівник:

Дмитро Кудінов

Епідемія грипу А/Н1N1 («іспанський» грип) 1918 року перетворилася у світову пандемію і призвела до масових смертей по всьому світу. Ця хвороба поширилася активно через масове переміщення військових з різних країн і потік біженців під час Першої світової війни. До країв Гетьманату зараза була занесена німецькими та австро-угорськими військами внаслідок Брест-Литовської угоди 9 лютого 1918 р.

Під час епідемії «іспанського» грипу медичні установи фіксували це захворювання шляхом спостереження за клінічними симптомами та збиранням статистичних даних про випадки хвороби. Ці відомості використовувалися для аналізу поширення хвороби та вираження регіональних тенденцій. Окрім «іспанки», лікарі ввели рахунок холери, віспи, скарлатини, черевного тифу, тифу плямистого, дифтерії, різачки тощо. Лікарні, шпиталі, амбулаторії та профілактичні установи були чільними фіксаторами реєстру хворих на «іспанку» по всіх губерніях. Олександрівська Київська міська лікарня на 30 вересня зафіксувала 138 випадків хвороби «іспанки», холера була знайдена лише в одного пацієнта [25]. 2 жовтня кількість хворих грипом, котрі перебувають в лікарнях – Олександр. лік – 140, в Подільській лікарні – 40, в Лук'янівській – 60 [27]. Одеське Санітарне Відділення повідомляло, що на першій тижні вересня 1918 р. захворіло на інфлюенцу 46 осіб, на другому 126, на 3-м 200, на 4-м 341 [26]. Лікар Н. Селіховський зазначив, що 23 вересня Лебединська земська лікарня нараховувала 116 хворих на «іспанку». Порівнюючи всі осінні недуги, що ширилися цим закладом, пацієнтів на дифтерію та дизентерію сумарно складало 4 особи в той час, як грип нараховував 22 в Лебедині та поодинокі випадки у селах Рубанівка, Бобрик, Будилка, Розсохувате, Михайлівка, Азак, Курган, Рябушки, Марківка та Межиріч [1].

На осінь 1918 р., грип охопив всю територію Української Держави. Щомісячно, починаючи з вересня, медичні заклади фіксували перебіг «іспанки» у звичайній та тяжкій формі (вторинна пневмонія), що викликало паніку серед гетьманського уряду та провідних епідеміологів. Вивчення будови інфлюенці та спроба виготовити вакцину не призвело до успіху, тому преса не переставала

друкувати кейси масових захворювань та смертей по містах і селах. У серпні 1918 р. «іспанка» охопила райони Миколаєву, Херсонського повіту та Криму [16] [18]. З 15 серпня по 1 вересня в Обухівській волості, Київської губернії захворіло 790 осіб, з яких 134 летальних випадків [14]. Хоча перші кейси грипу датуються травнем (перша хвиля), літній сезон пройшов майже без ускладнень окрім серпня, котрий став перехідним етапом до осінньої пори великої пощесті.

Динаміка другої хвилі грипу стрімко зростає. Столиця країни почала відчувати значне навантаження через епідемію «іспанки» отримуючи неперервні списки клопотань щодо моровиці «іспанки». Місто Київ, як і інші населені пункти, стало жертвою цього вірусу. 19 вересня Київська Повітова Державна Варта звітувала Міністерству Народного Здоров'я й Опікунства, про серйозне поширення «іспанської» хвороби у Рубежівці, Козенцях, Михайловці та Яблонці Гостомельського повіту, де громадяни не мали доступу до медичної допомоги [19]. Станом на 20 вересня 1918 р. Київ щоденно реєстрував 15 нових випадків хворих на «іспанку» [20]. 25 вересня громадяни міста Сміла (нині Черкаська область) повідомили про розповсюдження «іспанки» [21]. 29 вересня Біла Церква повідомила, що «іспанка» набула епідемічної натури. У першій половині жовтня м. Стеблів, Канівського повіту, кожен день підтверджувало 5-7 смертей від «іспанки», і було відзначено, що *«не знайдеться майже ні одної хати, де б не було хворого на іспанку. Хворіють од малого до великого...»* [28]. 24 жовтня вірус поширився в селах Васильківського повіту унаслідок чого помер священник В. Клебановський [11]. На початку грудня село Фасів, Київського повіту, також зазнало лиха «іспанського» грипу, хоча точна кількість смертей не була визначена [10]. За наведеними даними, столиця держави та її околиці були невідповідні до впливу невідомого контагіозного грипу. Це велике місто втратило тисячі своїх жителів.

Перший місяць осіннього сезону відзначився масовими зараженнями «іспанкою» та великим рівнем її смертності, що ширився з надзвичайною швидкістю. 20 вересня 1918 року в Миколаєві значно зростає смертність [20]. 26 вересня «іспанка» поширилася в Харківському повіті й самому місті [22]. 28 вересня волості Штепівська, Павленківська і Марківська Лебединського повіту зафіксували 1602 хворих на грип [5]. У Миргородському повіті Полтавської губернії щоденно захворювало близько 100 людей [23]. 30 вересня влада Павлограда повідомила, що протягом трьох тижнів, тридцять відсотків населення захворіло «іспанкою».

На початку жовтня в Українській Державі спостерігалася ескалація епідемії грипу. Харківська Губерніальна Земська Управа відзначила зниження нагляду за пацієнтами та зростання смертельних випадків. За кілька днів епідемія «іспанки» стрімко поширилася в Одесі, що вбило 16 осіб, переважно дітей та людей середнього віку. Подібні новини також надходили з Кременчуцького повіту та міста Кременчук, де фіксувалися тисячі випадків захворювання [25]. 2 жовтня спостерігалися кейси «іспанки» в Бердянську, зареєструвавши 2500 випадків, із яких померли 14 осіб. 3 жовтня на Волині грип розповсюдився великими масштабами, особливо в сільських районах. На Катеринославщині через розвиток «іспанки» та її високий летальний характер зменшилася кількість працівників на фабриках і підприємствах. На цей час Лікарське відділення Одеси нарахувало 75 тисяч хворих на «іспанку» [27]. 10 жовтня населення Криму стало відчувати

важкий характер грипу, переважно в Сімферополі, де було зареєстровано приблизно 10 тисяч хворих з численними смертельними випадками [28]. 16 жовтня села Добрянці та Андрійковичі в Чернігівській губернії також серйозно постраждали від «іспанки». Окрім грипу, ці поселення боролися з епідемією холери та дизентерії. Севастополь та села його околиць були важко підбиті епідемією, яку місцеві жителі визнали «народною бідю» [29]. 18 жовтня в Вовчанському повіті зареєстровано близько 3000 випадків грипу за другий тиждень, із загальною кількістю померлих 493 особи [30]. 21 жовтня мешканці Вінниці розпочали скаржитися на поширення «іспанки». У віддалених селах цього регіону було помітно висока смертність, а медичної допомоги не вистачало [31]. 26 жовтня адміністрація Сумського повіту зафіксувала 10 000 випадків «іспанки», тоді як в Охтирському повіті за два тижні захворіло 4166 осіб, і втратили життя 140 з них [32]. Перебіг епідемії грипу в жовтні майже не відрізнявся від вересневого мору за масштабами. Поширення «іспанки» відбувалося поступово від густонаселених міст до віддалених сіл дев'яти губерній Української Держави.

Останній місяць осені виявився менш фатальним аніж минулі, але водночас не припинялося введення звітів про зараження «іспанкою». 5 листопада в селі Прохори Борзенського повіту було зареєстровано щоденну загибель від грипу в кількості 4-5 осіб [4]. 15 листопада на території Білої (Холмщина) «іспанська» хвороба набула серйозних розмірів через вплив голоду, холоду і воєнних подій [9]. На 23 листопада ряд волостей Харківської губернії продовжували фіксувати випадки грипу. Білопільська волость зареєструвала 21 випадок, Прорубська - 8, Ворожбянська, включно з дизентерією – 24 [6].

Швидке поширення інфекції «іспанки» відбувалося переважно в районах з великою концентрацією людей, особливо в громадських місцях. Часто вразливими були освітні заклади. Наприклад, 24 вересня у Полтавському реальному училищі захворіло на «іспанку» 234 учні та 5 вчителів, що призвело до призупинення навчання на десять днів [12]. 25 вересня 1918 року у Полтаві зафіксовано 34 учні та 3 вчителі, які занедужали від «іспанської» інфекції [21]. Також 26 вересня у Катеринославщині було припинено роботу ряду шкіл через поширення грипу, і за останній тиждень місто втратило 5 громадян від цієї хвороби [22]. В першій половині жовтня почали закриватися школи в Ялті, Волині, Кременчуку, Миколаєві, Миргороді, Ольвіополі, Голті та інших містах. Вчителі шкіл зверталися до місцевих влад з закликом припинити навчання в разі виходу ситуації з під контроль. Так, вчителька з Погребівельної школи Роменського повіту, А. Підлісна, написала листа до Шкільної Управи, в якому заявила: *«Всі учні дорученої мені школи захворіли іспанським грипом в наслідок розповсюдження цієї пошесті і тому навчання проводить не можливо»* [3].

Загальний рахунок жертв від «іспанки» припадає на другу хвилю. У своїй праці «Епідемії на Україні під час імперіалістичної війни і інтервенції», епідеміолог Л. Д. Ульянов писав, що від грипу «іспанки» загинуло один мільйон українців. З іншого боку, лікар Лев Васильович Громашевський оцінив масштаб смертей у 275 тисяч осіб, що, ймовірно, ближче до реальних цифр в порівнянні з оцінкою Ульянова [2, с. 35].

Отже, грип «іспанки» 1918 р., що прокотився губерніями Української Держави на протязі осіннього сезону, наніс страшного лиха українським родинам.

Переповнені лікарні та постійні фіксації захворюваності на сей вірус свідчив про його спустошливий характер. Виснажений війною народ був змушений пройти новий виклик, що завершився тисячними жертвами.

Література

1. Бюллетень. *Земские известия*. 1918. №54. С. 4
2. Васильев К. К., Васильева Е. К. К истории борьбы с пандемией испанки: Киев и Харьков: *Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини*. 2020. № 2. С. 31-37.
3. ДАСО. Ф. 961. Оп. 3. Сп. 30. Арк. 63
4. Дописи. *Нова Рада*. 1918. №205. С. 3.
5. Испанская болезнь. *Земские известия*. 1918. №51. С. 2-3.
6. Местная жизнь. *Луч*. 1918. №133. С. 4
7. Монолатій І. С. Вічний Жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2014. 464 с.
8. По Україні. *Нова Рада*. 1918. №200. С. 3
9. По Україні. *Нова Рада*. 1918. №214. С. 3
10. По Україні. *Нова Рада*. 1918. №228. С. 2
11. Смолін О. Как испанка весь Киев уложила в койку. Big Kyiv. URL: <https://bigkyiv.com.ua/kak-ispanka-ves-kiev-ulozhila-v-koyku/> (дата звернення: 02.11.2023)
12. Хроника. *Земские известия*. 1918. №53. С. 1
13. Хроніка. *Нова Рада*. 1918. №241. С. 3
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України). Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 102
15. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 99
16. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 92
17. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 10
18. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 15
19. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 34
20. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 35
21. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 37
22. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 38
23. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 39
24. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 40
25. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 41
26. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 42
27. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 43
28. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 50
29. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 52
30. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 54
31. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 57
32. ЦДАВО України. Ф. 1035. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 60